

მკი

შინაარსი: მეთაური.—ირაკლის ცოდება, ა. შანშიაშვილისა.—ფრანსისკა ფერერე ი გვარდას, B.—ხეზარე ლამბრეზო, B.—მთის ანწივი შაშილი, ა. ფრონელიისა.—ვისი ბრადია? ცქვიტისა.—მეკაბბეს, ლექსი ი. გრიშაშვილისა.—ლექსი, ი. მჭედლიშვილისა.—მეღია-სერე ჟენია, ვაჟა-ფშაველასი.—თუატრი, B.—ერის უფლება, Baton-ისა.

18 ოქტომბერი 1909 წ.

ტფილისი, 18 ოქტომბერი.

დასრულდა საერობო კრებები 13 ოქტომბერს. ბევრი ილაპარაკეს და ბევრი იკამათეს ჩვენი ქვეყნის სხვა და სხვა ერთა წარმომადგენლებმა, რაც შეიძლებოდა დემოკრატიული პროგრამა შეიმუშავეს, მაგრამ საქმე ის არის,—როგორ შეხედავს სათათბირო ამ პროექტებსა და როგორ აღასრულებს მთავრობა ჩვენი ხალხის სურვილებს.

არას ვიტყვიტ საზოგადოდ კრებებზედ წარმოთქმულ ბევრი ისეთი აზრის შესახებ, რომელიც განცვიფრებაში მოიყვანს ადამიანს, თუ მას ცოტად თუ ბევრად გაეგება ყველა ის საზოგადოებრივი და მეცნიერული საკითხები, რომელიც წამოყენებული იყო საერობო ბჭობის დროსა. მაგალითად, ბ. ხატისოვის პოლიტიკური ეკონომია ისეთია, რომ მეცხრამეტე საუკუნის დასაწყისის ზოგიერთ ჩათლახ ეკონომისტთა მეცნიერებიდან თუ ამოკრიფა პატივცემულმა ხატისოვმა ის პრინციპები, რომლითაც იგი საზოგადოებას გაუმასპინძლდა, თორემ ნამდვილ, განვითარებულ მეცნიერებაში მსგავსს ვერას ნახავდა!—ბასტიას აზრი—საურთიერთო სამსახური: აი პოლიტიკური ეკონომიაო,—ეს იყო ბატონი ხატისოვის ეკონომიური მეცნიერებაც და ამაზედ ამყარებდა ქალაქის გამოყოფის საჭიროებას და სამართლიანობას სამაზრო ერობიდან. ის რთული განწყობილობანი კი, რომელნიც არსებობენ ქალაქთა და სოფელთა შორის,—განსაკუთრებით იმ ქალაქთა, სადაც უმთავრესად საჩარჩო და სავაჭრო კაპიტალი ბატონობს და ანით სოფელი განიცდის უსახლვრო და ტლანქ ექსპლოატაციას ქალაქისგან,—ზედ მეტი ღირებულების პირველ-ყოფილის წესით ართმევას ქალაქის მიერ,—ეს არ არსებობს ბატონ ხატისოვისათვის და გაიძახის,—თბილისის ვისი რა მართებსო! თბილისი ჰყიდულობს, ჰყიდის, მაშასადამე აქ გაცვლა-გამოცვლაა ექვივალენტებისაო, მაშასადამე ჩვენ შორის ანგარიში სწორიაო! ტიპიური და მშრალი ბურჟუაზიული მსჯელობა ამაზედ ნათლად ვერ გამოიხატება!.. არას ვიტყვიტ

აგრეთვე ბ. ხატისოვის განცხადებაზედ—საფრანგეთში მცხოვრებთა $\frac{2}{3}$ ქალაქებში სცხოვრობსო, მაშინ როდესაც საფრანგეთში მცხოვრებთა 60% მეტე სოფლებშია!.. არას ვიტყვიტ არც სხვების კიდევ უფრო დიდებულ სიბრძნეზედ. ერთად-ერთი სერიოზული მოხსენება ბ. ფ. გოგიჩაიშვილმა წაიკითხა. სადაც მან უტყუარი საბუთებით დაამტკიცა, რომ კავკასია გაცილებით მეტს შემოსავალს აძლევს რუსეთის ხაზინას, ვიდრე მას ხარჯი მოსდის კავკასიაზედ,—14 მილიონზედ მეტს. ეს იყო პასუხი იმ ვაჟბატონებისადმი, რომელნიც გაიძახიან—კავკასიელები რუსის მუჟიკის ხარჯით იკვებებაო! საკვირველია,—ყვავს რა აქვს და კაქკაქს რა უნდა მისცეს!

მიუხედავად ყოველივე ამისა შედეგი მსჯელობისა მაინც საიტერესო იყო. გლახებმაც დაიცვეს თავიანთი ინტერესები მიუხედავად „გამოცდილ კაცთა“ განცხადებისა,—გლახებს არა აქვსთ უნარი თავიანთ საქმეებს თვითონ მოუარონო; მიღებულ იქნა მცირე საერობო ერთეული. ფინანსიური მხრითაც გლახთა ანგარიშით დაბრკოლებას არ წარმოადგენს მცირე საერობო ერთეული. დასტოვეს თბილისი როგორც საგუბერნიო ერობაში, ისე სამაზროში. შეზღუდეს ქალაქის წარმომადგენლობა, რომ მეტი უფლება დაეტოვებინათ სოფლებისათვის მაზრაში თავიანთ საქმეთა მოსაწესრიგებლად, და სხვ. ერთი სიტყვიტ, რაც შეიძლება. სამართლიანად, პირობათა და ზომიერების მიხედვით დემოკრატიულად შეიმუშავეს საერობო პროექტი. მაგრამ რას იტყვიან იქ, სადაც სწყდება საბოლოოდ ჩვენი მომავალი ერობის ბედ-იღბალი,—აი რა გვაფიქრებს. იქნებ „სახელმწიფო იღვის“ გასაძლიერებლად ისეთი „ერობა“ მოგვახვეს თავზედ, პოლონეთის ქალაქებში აპირებს პრემიერ მინისტრი სტოლიპინი და დაუფარავად აცხადებს თავის მიზნებს, რაიცა მაინცა და მაინც არ არის „სახელმწიფო კაცის“ კარგი დამახასიათებელი. იქნებ რუსთა უმცირესობის ბატონობა განახორციელონ, მიუხედავად იმისა, რომ ჩვენ პრინციპი უმცირესო-

ბის განსაკუთრებულ უპირატესობისა უარ-ვყავით; — მაშინ ერთ უცხოთა ორგანიზაციას მეორე უცხოთავე ორგანიზაცია მიემატება და ორივე ჩვენ დაგვაწვება კისერზედ. აბა მაშინ გამართლდება რუსული ანდაზა, — „ცეცხლიდან აღში“ო.

მომავალი გვაჩვენებს, რა ბედი მოელის ჩვენს პროექტებს და ტყვილა დავხარჯეთ თუ არა კრებებზედ ამდენი „მეცნიერება“ და „ორატორობის“ ტყვია-წამალი...

ირაკლის გოდება.

ვხედავ ირაკლის, ზატარა კახს, მთაზედ გადმომდგას, რომ გადაჭყურებს კრწანისის ველს უდროოდ დამჭკნას. მას გმირს, ღამეგულსა ჭიუნვის აღი სულისა უხუთავს, შეწუხებული, ნაღვლიანი ჭკოდაებს და მისთქვამს:

— „ველე ბედერულო, სასხლით მარწყულო! „

შენს მიდამოზედ ქართველნი ჭრბოდნენ;

მამულისათვის თავდადებულნი

მტერს შემოსეულს შედგნად ებძოდნენ.

აქვე მარჯვენამ

ჩვენ წინაშართა

თავისუფლების

დროშა აღმართა

და ჭნეტარებდა

მშობელი კრი,

სანამ არ აღსდგა

მასზედ სხვა მტერი.

და აკერ, დღესაც უღუთონი ვლენან,

შეუმწიკვლიათ მადლი-მშენება;

ნუ თუ მე ამას განუუმზადებდი,

რომ ქართველის სასხლი ველავ მტკვარს ერთკება?

ვაი სამშობლოვ, მტრისგან თელილო,

მსაკვარმაც შენზედ ესა აღახო;

დანთ, ქაღწუღნო, მანდილ ახდიღნო,

უცხომ დიდება თქვენი დაამხო!

ა. შანშიაშვილი.

ფრანსისკო ფარჩარ ი გვარდია.

ამას წინედ ისპანიაში საშინელი დანაშაული ჩაიდინა გამარჯვებულმა რეაქციამ. ბარცელონის აჯანყების „ჩაქრობის“ დროს დაატუსაღეს შესანიშნავი საზოგადო მოღვაწე და პედაგოგი ფერრერი, გაასამართლეს სამხედრო სასამართლოს წესით და დახვრიტეს.

ისპანია ძველი ინკვიზიციის ქვეყანაა, სადაც

კლერიკალიზმი აქამდის სულს ართმევს მთელს ერსა. ამასთანავე არსად არ არის გაბატონებული გლეხთა დამონება მიწათ-მფლობელთა მიერ, როგორც ისპანიის სხვა და სხვა ნაწილებში, როგორც მაგალითად ანდალუზიაში.

ისპანია ამიტომაც ყოველთვის ეგებებოდა დიდ იდეებს, რომლებიც აღმოცენდებოდნენ ხოლმე ევროპის ცხოვრების ნიადაგზედ. ისპანიამ ყველაზედ უფრო გულმხურვალედ მიიღო ინტერნაციონალის სტატუტები, იგი უპირველესი წევრი იყო ინტერნაციონალისა, და სხვათა შორის აკი ამიტომაც სდევნიდენ ისპანიაში ყველაზედ უფრო მუშებსა და საზოგადოდ სოციალისტებს. მე-ოთხმოცე წლებში ანდალუზიაში პოლიციამ შექმნა მთელი სისტემა პროვოკაციისა, დაიქისა ინტერნაციონალის წევრი გლეხები, თითქოს ისინი ყაჩაღთა ბრბოს „შავი ხელის“ (mano negra) წევრები იყვნენ და აწამა იგინი, აწამა ინკვიზიციის წესით, ციხეებშიაც ამოალოპო.

1896 წელს მთელს ქვეყანას მოედო მონჟუიჩის ციხეში ანარხისტთა წამების ამბავი. ერთი მათგანი, ტირრიდა დელ-მარმოლი, პოლიტექნიკუმის ღირექტორი, ლონდონში გაიქცა და უამბო მთელს ქვეყნიერებას საშინელებანი ისპანიის მთავრობისაგან და სასამართლოებისაგან მიყენებულ წამებისა. საზოგადოდ ეხლაც არ არის მოსპობილი ისპანიაში წამება და ევროპა პერიოდულად პროტესტს აცხადებს ხოლმე ამ შეუწყნარებელ ბარბაროსობის წინააღმდეგ.

და რასაკვირველია მთავრობა ხეირს არ დააყრიდა ბარცელონის დასამარცხებულთაც სისხლის მრევები დასდგეს სამხედრო სასამართლოებმა. ბევრი მებრძოლი და ბევრი უდანაშაულოც შეეწირა მსხვერპლად მათ სისასტიკესა. მაგრამ ამ მსხვერპლთა შორის ყველაზედ უფრო დიდი დანაკლისი ისპანიისთვის ფერრერი იყო.

იგი დაიბადა 1857 ალეტტაში, ბარცელონის ახლოს. მამა მისი უბრალო მებოქვე იყო. ფერრერი მუშაკაცად გაიზარდა, კონდუქტორის ალაგი ეჭირა რკინის გზაზედ. რწმენით იგი რესპუბლიკელთა პარტიას ეკუთვნოდა.

რესპუბლიკელთა პარტია კი ისპანიაში შეიძლება ყველა პარტიებზედ უფრო სიმპატიური პარტია იყოს. ამ პარტიას კარგი განწყობილება ჰქონდა და აქვს ინტერნაციონალთან და კერძოდ ანარხისტებთან. მისი როლი დიდი იყო ისპანიის რევოლიუციაში 1872 წელს. ისინი ფედერალისტები არიან და თვითოეული კუთხის ავტონომიას მოითხოვენ და განსაკუთრებით ისეთ კუთხეების ავტონო-

მიას, რომლებსაც ეროვნული ლიტერატურაც კი აქვს, თავისებურ სულის მატარებელნი არიან, როგორც მაგალითად კატალონია. მთელს ისპანიის მოძრაობაში ამ წმინდა ეროვნულ ელემენტს დიდი როლი უთამაშნია და თამაშობს ეხლაც.

ასეთ რესპუბლიკელთა პარტიას ეკუთვნოდა ფერრერი.—იგი 1885 წ. პარიზში გადასახლდა, სადაც პატარა ღვინის ღუქანი ჰქონდა და გაკვეთილებსაც აძლევდა. იქ გაიცნო მან ისპანელ რესპუბლიკელთა ლიდერი რიუიზ—ზორილა. ამ 17 წლის წინად კი მან გაიცნო ერნესტინა მენიე, შესანიშნავ არხიტექტორის შვილი, რომელმაც ანდერძით 750,000 ფრანკი დასტოვა ისპანიაში თავისუფალ სკოლათა გასახსნელად. ფერრერი წავიდა ბარცელონაში და შეუდგა ამ სკოლების ორგანიზაციას.

პირველი ასეთი თავისუფალი სკოლა გახსნა ბარცელონაში 1901 წ. სკოლას სამი განყოფილება ჰქონდა: პირველი იყო საბავშვო ბაღი, მეორე პირველ-დასაწყისი სკოლა, მესამე მოზრდილთა სკოლა, სადაც საშუალო კურს დამთავრებულები სწავლობდნენ. რასაკვირველია ანტიკლერიკალური სული ტრიალებდა ამ სკოლებში. აი რას ამბობს ფერრერის მეორე ცოლი: (პირველ ცოლს იგი პარიზიდან წამოსვლის დროს გაეყარა), რომელიც ქალების განყოფილებას განაგებდა: „ჩვენი სკოლა უნდა ემსახუროს ახალგაზრდობის განვითარებას და ებრძოდეს რეაქციის დახვსებულ ძალებს. ჩვენ არა გვაქვს არც დოგმატები და არც აპრიორული სისტემა. ჩვენ მხოლოდ ფაქტებით დამტკიცებული დასკვნანი უნდა გვწამდეს, თეორიები, რომლებიც გონებას არ ეწინააღმდეგებიან და ჰემარტიტებანი, რომელნიც საბუთებზედა და დამტკიცებაზედ ემყარებიან“. სკოლამ დიდი ს-მპატია მოიპოვა. ისპანიის სხვა და სხვა კუთხეებში ბევრი დაარსდა ასეთი სკოლა. კლერიკალებმა რასაკვირველია შეიძულეს ფერრერი. როდესაც ამ სამი წლის წინად ისპანიის მეფის მოკვლა განიზრახეს, ფერრერი დაატუსაღეს, გაასამართლეს, მაგრამ ნაფიცმა მსაჯულებმა გაამართლეს იგი. სკოლები კი დაუხურეს და დღესაც ვერ გამობრუნებულან.

რასაკვირველია სამღვდლოება ეხლა მაინც არ გაუშვებდა ხელიდან თავის დაუძინებელ მტერს და ყოველის ღონის ძიებას იხმარდა, რომ სამხედრო სასამართლოს მისთვის სიკვდილი მიესაჯა, და აკი მიუსაჯა და მოჰკლა კიდევ.

მოჰკლეს იგი 13 ოქტომბერს (ახალი სტილით). ამაყად შეხვდა სიკვდილს. დახვრეტის წინ სთქვა: „მე უღანაშაულო ვარ, გაუმარჯოს ახალ სკოლა-

საო“. უბედურების მეტი დაატყდა მთელს მის ოჯახს. მაგრამ ეს რა, მთელი ქვეყანა აღელვდა. აღელვდა პარიზი, ლონდონი, ამერიკა, იტალია, გერმანია, მთელი კულტურული ქვეყანა. ყველგან დაეცნენ ისპანიის საელჩოებს. პარიზში ჩხუბის დროს პოლ. პრეფექტს ლეპინს რევოლუციური ესროლეს, ერთი პოლიციელი მოჰკლეს. ასეთივე ამბავი მოხდა ყველგან. ყველგან იძახიან—გაუმარჯოს რევოლუციას, გაუმარჯოს ფერრერის აზრებს, ძირს ინკვიზიცია და აღფონს მეცამეტეო. უკანასკნელ დეპეშებს ამბავი მოაქვს,—ბარსელონაში ყუსბარებს ისვრიან შურის მიძიებელნი, პროკურორი, ფერრერის განმტყუნებელი, კი უკვე მოჰკლესო.

ისპანიის რეაქციონერები კი მაინც გაიძახიან,—ჩვენ სახლში რაც გვინდა იმას ვიზამთო.—ესეც არ არის მართალი. მთელი ევროპისგან და ისპანიის საუკეთესო შვილთაგან შერცხვენილი მაურას სამინისტრო გადადგა!

ასე მოჰკლეს ფერრერი, ნაწამები და გასამართლებული ინკვიზიტორურად, ადამიანს რომ ყოველის ღონის ძიებას უსპობს თავის გამართლებისას ყალბი დოკუმენტებისა, მოსყიდული მოწმეებისა და ხალხის დაუსწრებლად სადღაც ჯურღმულში საქას გარჩევის შემწეობით. მაგრამ, როგორც ამბობს ერთი ფრანგის მწერალი, მსოფლიო სინიდისი არ აპატიებს ისპანიის ინკვიზიტორებს საუკეთესო ადამიანის უღანაშაულოდ წამებასა და მოკვლას, თუ ისპანიის კანონმა აპატია, და აკი უკვე იწყებო შურის ძიება თუ მსოფლიო სინიდისისა არა, ისპანიისა და ამერიკის სინიდისისა მაინც!

ფერრერი მოკვდა თავისუფალ მოაზრედ ისე, როგორც იყო მთელს თავის ცხოვრებაში. მან მღვდელი სიახლოვეს არ მიიკარა.

B.

ჩეზარე ლომბროზო.

გარდაიცვალა შესანიშნავი და ყველასაგან ცნობილი იტალიელი მეცნიერი ჩეზარე ლომბროზო, ტურინის უნივერსიტეტის პროფესორი.

ლომბროზო დაიბადა ვენეციაში 1836 წელს. ახალგაზრდობაში ლომბროზო გატაცებული პატრიოტი იყო და შეთქმულებებში მონაწილეობას იღებდა. დაპატიმრებულიც იყო. ლომბროზოს სპეციალობა პსიხიატრია იყო. ციხეში ლომბროზო მუდამ ჰფიქრობდა დანაშაულის და სასჯელის არსებაზედ და შეიძლება აქ დაებადა მას თავში თა-

ვისი თეორიები ამ მოვლენათა შესახებ. მას აინტერესებდა ბევრი საკითხი დანაშაულისა, სასჯელისა, იდიოტობისა, გენიოსობისა და ამგვარები, და მთელი თეორიებიც შექმნა ყველა ამ პრობლემათა გადასაწყვეტად. პირველი მისი შრომა კრეტინიზმს შეეხება. 1885 წლიდან მან ბევრი რამ საინტერესო შესძინა მეცნიერებას. 1862 წ. მას პსიხიატრიის კათედრა მისცეს პავიის უნივერსიტეტში. აქ იგი დიდის გულ-მოდგინებით სწავლობდა დამნაშავეთა ფიზიკურსა და პსიხიურს ტიპებს და ამტკიცებდა, რომ შესაძლებელია დამნაშავეის ბუნების შეტყობა, შეიძლება აგრეთვე შეტყობა თვით იმისი, თუ რომელ დანაშაულები კათეგორიის ეკუთვნის დამნაშავე. ამით მან პირდაპირ საფუძველი დაუდვა კრიმინალურ ანტროპოლოგიას. შემდეგ იგი ტურინის უნივერსიტეტში პროფესორობდა. დანაშაულობის შესახებ ლომბროზომ გამოსცა შესანიშნავი წიგნი (*L' Uomo delinquente*) 1876 წელს (მილანი). მან ამ წიგნში პირველად გაარკვია რომელი ანტროპოლოგიურ თვისებათა დამნაშავეის ფიზიკურ და ფსიხიურ ორგანიზაციაში. მისი მიმდევარი არის შესანიშნავი სოციალისტი პროფესორი ერრიკო ფერრი (იხ. მისი *Sociologia Criminale*), რომელიც მარტო წმინდა ანტროპოლოგიური დასკვნებით არ კმაყოფილდება, არამედ სოციალურ მიზეზებსაც უერთებს მათ და ამ გზით იკვლევს მოვლენას დანაშაულობისას. ლომბროზოს თეორიას, რომლის ძალითაც დამნაშავეის ბუნებაში მემკვიდრეობით მოიპოვება წინაპართა პსიხო-ფიზიკური თვისებანიო, — ძლიერ წინა-აღუდგენ განსაკუთრებით ფრანგი მეცნიერები მანუერიე და ტარდი. ლომბროზოს გენიოსობის პრობლემაც დიდად ინტერესებოდა. მისი აზრით გენიოსიც ნაყოფი იყო დეორნერაციისა, (*L' Uomo di genio* და სხ.) გენიოსის ფიზიკური და პსიხიური ორგანიზაცია იმავე ანორმალური ნიშნებით დახასიათდება ლომბროზოს აზრით, როგორც გიჟისა და დეგენერანტისა. მაგრამ მისივე აზრით, ერთის მხრით გენიოსობასა და კულტურასა და მეორე მხრით პოლიტიკურ თავისუფლების შორის უცვლელი განწყობილებაა. ამაში მას სრულიად ეთანხმება შესანიშნავი მკვლევარი ადამიანის ცხოვრებაში მომქმედ მემკვიდრეობისა და შერჩევის კანონთა ფრანგი მეცნიერი ჟაკობი.

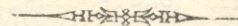
ლომბროზომ პოლიტიკურ დამნაშავეთა შესახებაც დასწერა წიგნი, სადაც ამტკიცებდა, რომ რევოლიუცია ფიზიოლოგიური, ნორმალური მოვლენაა, როგორც ნაყოფი სოციალური ევოლიუციისა, ხოლო აჯანყება პატოლოგიურიო, მაგრამ ეს დასკვნა უფრო რევოლიუციისა და აჯანყების

უცნაური განსაზღვრისაგან და დაპირდაპირებისაგან არის გამოყვანილი, ვიდრე იგი მეცნიერულია. არავითარი სერიოზული რევოლიუცია არა ყოფილა უაჯანყებოდ და ამ მხრით, ლომბროზოს თვალთა ხედვითვე, ყოველი რევოლიუცია უნდა იყოს პატოლოგიური მოვლენა. ყოველი დიდი აჯანყება მოჰყოლია ხოლმე შედეგად ერთობ სოციალურ ცხოვრების ბუნებრივ ევოლიუციას, და მაშასადამე ყოველი დიდი აჯანყებაც ნორმალური, სოციალურ-ფიზიოლოგიური მოვლენა ყოფილა. ერრიკო ფერრიც, როგორც მისი მიმდევარი, ამასვე იმეორებს თავის წიგნში „თანამედროვე მეცნიერება და სოციალიზმი“ (*La Scienza moderna e il Socialismo*). ლომბროზომ დედაკაცების შესახებაც დასწერა გამოკვლევა, გამოიკვლია დამნაშავე დედაკაცის ტიპი და მისი განსხვავება მამაკაცისაგან.

საზოგადოდ დიდი იყო მეცნიერული მნიშვნელობა ლომბროზოს შრომათა. მან თითქმის საფუძველი დაუდვა კრიმინალურ ანტროპოლოგიას და მთელი სკოლა შექმნა როგორც ანტროპო-სოციოლოგიის მეცნიერთა, ისე სისხლის სამართლის მეცნიერთა, ყველა ქვეყანაში და განსაკუთრებით იტალიაში. ამასთანავე არავის არა ჰყოლია იმდენი მოწინააღმდეგე არც ანტროპო-სოციოლოგიაში და არც სისხლის სამართლის მეცნიერებაში. ტარდი, ტოპინარი, მონუერიე, ვაკარო, მაქს ნორდაუ, და ათასი სხვა, როგორც უცხოეთში, ისე იტალიაშიც მისი სერიოზული მოწინააღმდეგენი იყვნენ. განსაკუთრებით მისი თეორია ატავიზმისა, მემკვიდრეობით დანაშაულობისა, გაატარეს კრიტიკის ქარცეცხლში. მის მიმდევართა და მოწინააღმდეგეთა შორის საერთაშორისო სამეცნიერო კონგრესებზეც დიდი მეცნიერული ტურნირები იმართებოდა. ბევრი უარ-ჰყვეს ლომბროზოს თეორიებიდან, და არც შეიძლებოდა უარ არ ეყოთ, რადგანაც მეცნიერმა მართლაც გადააქარბა, იგი ძლიერ მცირე მნიშვნელობას აძლევდა ბოლოს და ბოლოს სოციალურ პირობებს დანაშაულებათა წარმოშობაში და თითქმის ყოველ დანაშაულში ატავიზმს ეძებდა. მისთვის დამნაშავეები ბუნებით „ბადებოდნენ“ უფრო, ვიდრე განსაზღვრულ სოციალურ პირობებში იქმნებოდნენ და ეს იყო პირველი და უთავრესი შეცდომა მისი.

მიუხედავად ყოველივე ამისა, ევროპამ მაინც ერთი უდიდეს მეცნიერთაგანი დაჰკარგა.

B.

მთის არწივი შამილი.

ისტორიული ამბავი.

ცეცხლის გეენას რომ განიცდიდა შამილი და თავადი ბარიათინსკი კიდევ გულის ძგერით რომ ელოდა, აბა როდის მომივა ამბავი—იმამი მზადაა თავი დაგიკრასო, ამ ისტორიულ ჟამს ასიოდე მიუჩინდი ტყიან გორაკს ამოჭვარებოდა გუნების სიახლოვეს და იყო ასე მიყუყული. დაინახეს თუ არა მიმალულებმა რუსის მხედრობა, გულმა ველარ მოუთმინა და მტერს სეტყვასავით დააყარეს ტყვიაწამალი. ცოცხალი მაინც ხომ ვერ გადურჩებით მზის გულზე მოელვარე ხიშტების ტყესაო, ალბად იფიქრეს სასიკვდილოდ თავგამეტებულ ვაჟკაცებმა, იშიშვლეს ხმალ-ხანჯალი და დაერივნენ გაბოროტებულ მტერსა. რაღა გამოცანაა საჭირო, რომ თვალის დახამამების უმალ, გაიჟლიტებოდა ეს ერთი მუქა მიურილობა. ცოცხალი ერთი მიურიდიც არ გადარჩენილა ამ საოცარ და უმაგალითო ხელჩართულსა.

ამის მნახველ შამილს რიღას იმედი უნდა ჰქონოდა. მის თვალთა წინაშე სანთელსავით ღნებოდა მისი ერთგული და მოამაგე გუნდი მიურიდებისა, უკანასკნელი იმედი და სასოება როგორც იმამისა, აგრედვე დაღესტნის თავისუფლებისა.

არწივი იმის არწივია, რომ შორს მკვრეტელია. ნათლად ხედავდა ბებერი არწივი, რომ ხსნა ერთად ერთი და იყო, სრული დამორჩილება, წელში მოხრა და თავის დაკვრა, მაგრამ ის ფიქრი, რომ რუსებს თავი უნდა დაუჟკრაო, გულს უმღვრევდა შამილს, სულს უშფოთებდა და ელეთ-მელეტისა ჰგვრიდა.

ამაყი მთის ბატონი, იმამი სრულიად დაღესტნისა, ეტყობოდა, რომ ვერ ითვისებდა ამ დამამცირებელ აზრსა. მისი ზვიადი ბუნება ვერ ურიგდებოდა მონობას და ტყვეობას, რასაც ადვილად იტანს მხოლოდ ლაჩარი და სულ მდაბალი და იყო ასეთს ცეცხლის ალში გახვეული.

თავად ბარიათინსკის მოთმინებასაც ბოლო ეღებოდა.—მოსაფიქრებლად საათის ერთს ჩარექს გინიშნავო, შეუთვალა შამილს, ან დამმორჩილდი, ან არა და გაგანადგურებო.

ერთი ვაი-ვაგლახი შეუდგათ გუნების სიმაგრეში, თ. ბარიათინსკის მუქარას რომ მოჰკრეს ყური. შამილის ჯალაბის და ციხეში გამომწყვდეულ დედა-კაცთა წივილ-კივილისაგან ყურთა სმენა აღარ იყო. თმა გაწეწილნი და გონება დაბნეულნი ფეხებში ჩაუცვივდნენ საღს კლდესავით გაქვავებულს

იმამს, უკოცნიდნენ კალთებსა და მუხლებს და ემუდარებოდნენ, რომ დამორჩილებოდა რუსებს და პასუხი გაეგზავნა თ. ბარიათინსკისათვის—იყავნება თქვენი, გამორჩილდებიო.

იმ სულის კვეთებას, რასაც განიცდიდა იმამი დაღესტნისა ამ ჟამად, იმ დამწველსა და დამდაგველს ცეცხლს, რომლის ალი სწვავდა შამილს, უმწეო დედა-კაცთა და ბავშვების კვნესა-ტირილს და ვაებას რომ ისმენდა, ვინ ასწერს თუ არ ზეცხებული ღვთიურის მადლით პოეტი! გატყდა შამილი და აღარ იცოდა, როგორ მოქცეულიყო და რა მოექმედნა. დაკვირვებულად და ხომ სამუდამოდ შევირცხვინე თავიო. განა რას იტყვის მართლმორწმუნე მოსლემინი, როცა გაიგებს, რომ იმამი დაღესტნისა, ზეცით კურთხეული და მოადგილე დიდის მაჰმადისა ცოცხალი დანებდა „ღონღუზებს“ და არ შეაკლა თავი, როგორც განწირულმა ზვარაკმაო. თუ ერთი კიდევ ვსცადო ბედი და შევებრძოლო მტერს ძველებურად—ჩემებურად, ზვარულად და ჩაჩურადო. განა ეს პირველი შემთხვევაა ასეთის გაჭირვებისა, განა ასჯერ და ათასჯერ წინადაც არა ვყოფილვარ გაჭირვებაში, მაგრამ ბედს არ გავეწირივარ. ნუ თუ დღეს დასასრულია ყველაფრისა? მაგრამ, ვსცადო და რაღა პასუხი გავსცე უმწეო დედაკაცებს და ქულფათობას. მე კიდევ რომ გადავრჩე ტყვეობას და მტერს ხელიდან გამოვუხსნოტე, გუნებს რაღა ეშველებოდა, ხომ ძირიან-ფესვიანად ნაღმით დაანგრვევენ სოფელს და გაჟლეტენ ყველას, ვისაც-კი მოასწრებენ.

ქართველები რუსებს გვერდში ამოუდგნენ და მხურვალე მონაწილეობა მიიღეს რუსებთან ერთად შამილთან ბრძოლაში. მაშინ იძულებით არ გაჰყავდათ ჯარის-კაცებად ქართველები, თავადი და გლეხი თვისის ნება-ყოფლობით მიისწრაფოდა ჯარში, ზოგი საომრად და სავაჟაკოდ, ზოგი კიდევ ჩინისა და წარჩინებისათვის. ქართველთა მილიცია, ცხენოსანი თუ ქვეითი, საოცარ გამირობას და ვაჟკაცობას იჩენდა და თვით შამილს არა ერთხელ უთქვამს თურმე, რუსები რომ მუსრს გვაგვლებენ მთიულებს, ეს მესმის და მეყურება, ვინაიდგან ზღაპრულ მგელსავით ხახაში ძვალსავით გავეჩხირეთო, მაგრამ ამ ქართველებს რაღა უნდათ ჩემგან, რად ეხმარებიან რუსებს ასე ერთგულად და რად უჩვენებენ ასე გაბედულად და ოსტატურად მთის გზა-კვალსაო. განა ჩემისა და დაღესტნის წახდენით მაგათ რა შეემატებათ, ან თუ ჰგონიათ, რომ დაღესტნის დამონება დაუბრუნებს მაგათ გამქრალ პოლიტიკურ არსებობასო. ისე ჩავიდა საფლავს იმამი, რომ ვერ შეიტყო მიზეზი ამ გულსაკლავ საიდუმლოსი და

ვერც გაიგებდა, ძლიერაც რომ სცდილიყო მის გაგებას. ეხლა რომ არა ვართ უხვად დაჯილდოვებულნი პოლიტიკურის გულთამხილაობით, აბა, ამ ორმოცდა ათის და სამოცის წლების წინად ნასახადაც სად მოიპოვებოდა პოლიტიკის სიღრმე-სიგანეში ჩახედული კაცი.

1854 წ. თიბათვის გასულს შამილის მიუროდები იმამის შთაგონებით და ბრძანებით დაეცნენ კახეთს. შილდელები გენერალ თ. დავით ჭავჭავაძის უფროსობით მხნედ დახვდნენ ლეკებს და უკუ აქციეს თავდამსხმელნი, მაგრამ შილდის მეციხოვნეთ ის ველარ მოახერხეს, რომ ს. წინონდალი გადაერჩინათ აკლება-აოხრებისაგან. აკლებას ვილა ჩიოდა, დიდი სირცხვილი და თავის მოჭრა ის იყო, რომ ტყვედ წაიყვანეს გრიბოედოვის ცოლის ძმის გენერალ დავით ჭავჭავაძის ცოლშვილი და ნათესავნი, სტუმრად ამ დროს იქ დამსწრენი, და ვიდრე იმპერატორმა ალექსანდრე II დიდი ფული არ გაუგზავნა ტყვეების დასახსნელად, შამილმა არ გაანთავისუფლა იგინი. ეს ტრადიკული ეპიზოდი მრავალ კარიან რუსების ომისა დაღესტანთან ცოცხლად აქვს დასურათებული ფრანგის ქალს ადარნასეს, რომელმაც ჭავჭავაძიანთ და ორბელიანთ ქალებთან ერთად იგემა ლეკური ტყვეობა და ლეკურივე ხინკალი. *)

ისტორიული ნესტარი რომ დავკრათ ლეკთაგან ამ გიჟურ მიხტომას და თარეშს, შეიძლება ის ხალასი კეშმარიტება შეგვჩჩეს ხელში, რომ შამილმა ჯანერი იყარა ქართველებისა იმ უსახლკრო და ბრმა ერთგულობისთვის, რომელსაც ქართველობა უწევდა რუსის მხედრობას. ხუმრობა ხომ არ იყო, საცა არა გგონია, ყველგან ქართველი უწვრილებდა გულს შამილსა და მის მიუროდებს. თვით გუნების არე-მარე კლდეებზე იერიში რომ მიიჭანა რუსის ჯარმა და ჯარის კაცნი რომ თოკის კიბე-

*) გენერალი თ. დავით ჭავჭავაძე, ნინო გრიბოედოვის ძმა, შეილა ჩვენის ცნობილის პოეტ ალექსანდრე ჭავჭავაძისა და შეილის შვილი გარსევან ჭავჭავაძისა, ქართველ მეფეთა ელჩად რომ იყო პეტერბურგს.

ტყვედ ჩაუვარდა შამილს დავით ჭავჭავაძის ცოლი ანა ილიას ასული და ცოლის და კნენა ბარბარე ილიას ასული ორბელიანისა. ტყვეების დასახსნელად შამილმა მილიონი მოითხოვა და უფროსის შვილის ჯამალ-ედინის განთავისუფლება, მაგრამ ბოლოს ორმოც ათას მანათს დასჯერდა. შუა კაცად იყო პოლკოვნიკი ლახარევი, შემდეგ რუს-ოსმალის ომიანობის დროს თავი რომ ისახელა. თარჯიმანობდა ლეკურის კარგი მკოდნე გრომოვი, ტომთ სომეხი. შამილის უფროსი შვილი ჯამალ-ედინი რუსებმა გაანთავისუფლეს ტყვე კნენების სანაცვლოდ. წარჩინებულ თ. ჭავჭავაძის სახლობის დატყვევებამ მაშინდელ პეტერბურგს თავზარი დასცა.

ებით, ან ფოფხვით ზემო-ზემო მიდიოდნენ, პირველად ქართველები, სრესული და თურქესტანიშვილი შეცკვიდნენ სიმაგრეში და მათის მაგალითით გამხნეებულნი სხვებიც მხნედ და თამამად იწევდნენ წინ. ასეთი თავის გამოდება ქართველისა რუსობისთვის ცოტა არა ჰქონდა ნახული და გაგონილი დაღესტნის იმამს.

სათქმელი ისიცაა, რომ დიდი პოლიტიკური გულთა მხილაობა მაინც და მაინც ვერც მთამ გამოიჩინა. მთელი მეთვრამეტე საუკუნე ისე დასრულდა, რომ ერთი დღე ბედნიერი არ უნახავს ლეკთაგან ქართველობას. რუსობა რომ დაბინავდა ჩვენში, მაშინაც კი თავზე ხელ აღებულნი ბრბონი დაღესტნისა თამამად დათარეშობდნენ ქართლ-კახეთის ველ-მინდორზე და ხშირად იმერეთსაც კი უწევდნენ ხოლმე. გამოდის რომ, როცა შამილმა შეიგნო ძალა ერთობისა და ფრიად საჭიროებდა საქართველოს მეგობრულ განწყობილებას, ცოტა არ იყვეს, დავიანებული აღმოჩნდა ასეთი შეგნება, რადგან ჩატეხილ ხიდის გამთელება გაჭირვების დროს არც თუ აგრე აღვილია.

იერიშით აღება გუნებისა და შამილის დატყვევების ამბავი მოკლედ და მკაფიოდ დასწერა რუსულად ჩვენმა თანამემამულე პოლკოვნიკმა სიმონ ესაძემ. *)

მშვენიერი სანახავი ყოფილა შამილი, გუნებიდან რომ გამოდიოდა. თან ახლდა მხოლოდ 40 მიურიდი. სახეზე სიკვდილის ფერი ედოვო, ამბობს მვისტორიე ესაძე, მაგრამ მის ვაფითრებულ სახეს და იერს მაინც ემჩნეოდა დიადობისა და ზვიადობის ბეჭედიო. გრძელი სქელი წვერი და უმტვერო ქალღლივით თეთრი ლეჩაქით მობურული დობანდი მაღალსა და ახოვან ტანს შამილისას მეტისმეტად უხდებოდა. ჯარმა რომ თვალი მოჰკრა ამ საოცარ ვაჟკაცს თავი ველარ შეიკავა და ელვა-ქექსავით იგრილა ჩვეულებრივმა „ურამ“. ეს ისაა, ეს ისააო, გაისმა ჩურჩული ჯართა რაზმების შორის. შამილი შეჰკრთა და უკან გაბრუნება დააპირა. პოლკოვნიკმა ლახარევა დაამშვიდა შამილი, ეს ძხილი და გრიალი სიხარულის ნიშანიაო. შამილმა მოითხოვა, თუ ჯარს არ ჩამომაკლით გზიდან, მუსულმანთა რაზმები მაინც მომაკალით

*) აი სრული სათაური ამ ფრიად საყურადღებო ისტორიულის მონოგრაფიისა: Штурмъ Гуниба и пленение Шамиля. 1859—1909 г. უმთავრესი წყარო და ხელმძღვანელი ამ ისტორიულის ამბისა ესაძის შრომაა და ამის გამო საჭიროდ აღარ მიგვაჩნია ვუჩვენოთ ხოლმე სხოლიოებში, თუ რომელი ცნობა წიგნის რომელ კბაღონიდან ვისესხეთ. ამბავს ვავსებთ ჩვენის საკუთარის ცნობებითაც.

გზის პირიდან, არ მესიამოვნება, ჩემიანები რომ მიკქერიან პირსა და თვალში ამ ჩემის უბედურების და დამცირების დროსაო.

თ. ბარიათინსკის ბანაკს რომ მიუახლოვდა, ცხენიდან ჩამოხდა შამილი და ფეხით გასწია ქვაზე მჯდომ მთავარ-სარდლისკენ და სალამი მისცა. მოწყალეებით მიიღო თავადმა ფრთა მოტეხილი არწივი და არ იკადრა იარაღის აყრა და ჩამორთმევა.

მეორე დღეს შამილი და მისი ცოლშვილი პეტერბურგს გაისტუმრა ბარიათინსკიმ და ასეთი დეპეშა გაუგზავნა ალექსანდრე მეორეს: გუნები ავიღეთ და შამილი დავატყვევეთ; ხოლო ჯარსაც ლაკონიურად, მიულოცა: კავკასიის ჯარო, შამილი დატყვევებულია; მოგილოცავთ ამ ამბავსაო.

საყურადღებოა ქართველ-თავად-აზნაურობის ადრესი, თავად ბარიათინსკის რომ მიართვეს შამილის დატყვევების გამო.

... საჩაჩნოსა და დაღესტნის დაქერით და დამშვიდებით, უბრწყინვალესო თავადო, სწერდა ქართველი ბრწყინვალე წოდება, თქვენ აღასრულეთ ვალდებულება, რომელიც იკისრა წინაშე მთელის ქვეყნისა რუსეთმაო... რამდენად მცირე იყო პოლიტიკური გავლენა საქართველოსი ქვეყანაზე, იმდენად ძლიერი იყო საქართველოს ზნეობრივი ძალა და მონაწილეობა კაცობრიობის განვითარებაში. განგებამ დაიფარა საქართველო ათასგვარ ქირსა და ბოროტებაში, ვითარცა მომფენი ქრისტიანობისა ამიერ-კავკასიის ერთა შორის. საქართველო მარტოდ-მარტო ებრძოდა ისლამის მიმდევართ რამდენიმე საუკუნის განმავლობაშიო.

დღეს თქვენის უკვდავის ღვაწლის მეოხებით აღესრულა წმიდა დანიშნულება საქართველოსი. დაუსრულებელი ომი გათავდა, ტყვედ ჩავარდნილნი ბრუნდებიან თავთავიანთ ოჯახსა და სახლებში. მშვიდობა გამეფდება იქ, სადაც ათასწლობით მიწის მუშაისთვის იარაღი და გუთანი განუყრელი იყოვო.

პეტერბურგიდან შამილი მალე გამოისტუმრეს და დაბინავეს ქ. კალუგაში, სადაც სცხოვრობდა 1870 წლამდე. ამ წელს შამილმა დაათვალიერა კიევი და შემდეგ გაემგზავრა წმიდა ქალაქ მექქას და იქ გარდაიცვალა 1871 წ. მარტის თვეში, ღრმად მოხუცებული.

ავარიის შუაგულს დაბადებული, სოფელ გიმრას, მთის სუფთა ჰაერით ნაზარდი და მთისავე ანკარა წყაროთივე დავატყავებული, მთის არწივი შამილი, იმამი დაღესტნისა, ეს დაუძინებელი მტერი რუსობისა, განისვენებს არაბეთის უდაბნოს პირზე, ცხელსა და ქვიშით მოწამლულ ჰაერზე.

ასეთი იყო უკუღმართი ბედი ამ საოცარის გმირისა და მთის სულის ჩამდგმელისა მთელი ნახევარ საუკუნე.

ა. ფრონელი.

(დასასრული ზიწველის კარისა).

ვისი ბრალია?

პატარა ოთახში სანთლის შუქი ოდნავ ბეუტავდა, მის შუქზედ, ოცნებით გატაცებული მარო ქკუაზედ შეშლილს წააგავდა: თვალეზ აპყრობილს მკრთალ სახეზედ ხან მწარე ღიმი უქროდა, ხან კი უეცრად ის ღიმი დაღრეჯილობათ ეცვლებოდა: შემდეგ კანკალით თვალეზს ხუჭავდა, თითქოს რაღაცა შიში იპყრობდა და რამდენიმე ხნით ქანდაკებასავით უძრავად ქმნიდა. თეთრ ტან საცმელში გამოწყობილი, საწოლის წინ პაწია ყუთში ათრთოლებული ხელეზს ურევდა, თმების მოსართავ ლენტებს ეძებდა და უჩუმრად, განუწყვეტლივ რაღაზედაც ბუტბუტებდა, ზოგჯერ თითქოს ავიწყდებოდა, რასაც ეძებდა; ზეზე დგებოდა და სპეტაკ საწოლს გაფაციცებით ქეჟავდა, შემდეგ მაგიდას უახლოვდებოდა და იქ მდგომ სურათს მდუღარეობით ევედრებოდა.

დედავ, მშობელო! ბედის საწყევლად რად გამაჩინე? დავიწვი დედავ, შენი ხათელი ძუძუთი გაზრდილი პატარა შვილი არ გებრალეები?.. მაშ წავალ დედა, შორიდგან ვნახავ, ოდნავ თვალს მოვკრავ, არ ვანახებ ამ მწუხარებას, არ შევებრალე ჩემი დანახვით საბრალიო თავსა. მაშ წავალ დედა, წავალ მშობელო!...

გამწარებული დედის სურათს ევედრებოდა, თან სანთლით ხელში თვალეზ აპყრობილს მდუღარე ცრემლი ედინებოდა. მის მკრთალ სახეზედ სანთლის შუქი უღონოსავით დაბარბაცებდა და გადმოჩქეფილს მის წმინდა ცრემლებს მარგალიტებრ უბრჭყკიალებდა.

— დედავ მიშველე, გზა დამილოცე, თავს შემოგვევლე!— მიჰმართა სურათს, თან ვით ხატს უცებ გრძნობით ენთხვია, შემდეგ ლენტებით თავი მოიროთო, გული ყვავილით მოიქარგა და ბალისაკენ „მის“ სანახავად ათრთოლებული გამოფრიალდა.

*
*
*

ვით ანგელოზი, მშვიდი და წყნარი დაბურულ ხეივანში მალალ ხეს მიყრდნობოდა, სასოებით აღსავსე თვალეზი შერხეულ ფოთლებისთვის მიეპყრო და იქაც ჩუმად რაღაზედაც ბუტბუტებდა; იქაც აგრეთვე, როგორც სახლში, სახეზედ ზოგჯერ მრისხანება ეხატებოდა, შეშინებულივით ხან გულზედ ხელს მაგრა იქერდა და შორიდგან მოსეირნე ხალხს თითქოს ქურდულად თვალს ადევნებდა; შემდეგ დაღლილივით ცოტა ხნით თვალეზს ხუჭავდა და ცივ ხეზედ მიყრდნობილი დამფრთხალ შველივით კანკალებდა. ხან კი ისევ დაწყნარებული, პირ მო-

ცინარი ფოთლებს ხელ ახლად აშტერდებოდა და ვარდის ფერ ბაგეს ცმაკუნით ვილას-რალასაც შეჰლაღადებდა. მის გარშემო მოსეირნეთა სიცილ კასკასი, ხმა მალლა მუსაიფი და კამათი განუწყვეტლივ მოისმოდა, მაგრამ ის კი, ზოგჯერ თითქოს ვერას ამჩნევდა, გარდა იმ ხისა, რომლისთვისაც ნახად ხელი შემოეხვია და შორს გაფრენილს გიჟოცნებას მთელი არსებით დასდევებოდა. უცებ ორკესტრში გრძნობით სავსე, ხელ-მადლიანი სწრიპკის სიმს ვილაც შეეხო და სამოთხის მგზავსათ შენათებული პატარა ბალი მოუსვენრობით აავსო: ხეები შეკრთნენ, თითქოს ნარველით აღქურვილი შევერცხლილი მისი ფოთლები თრთოლას და ცახცახს მოჰყვენენ; სველ მიწაზედ ელექტრონის სინათლე, ფოთელთა შორის ოქროს რგოლებით, თვალ-წარმტაცად აცუსუნდა; ბალახებში ყვავილებმა ერთხელ წყნარად ამოიოხრეს და ტბილ ხმების ტალღებს ნელი რხევით გაეთამაშნენ. დუღდა ჩუმით შადრევანიც, როგორც ქალწულის წრფელი ცრემლები, აღმასებევით პრიალბედნენ მათი ცვარნი, შორს შეტყორცნილნი. მიყუჩდა ხალხი, სმენად იქცა, მეტი წილი ორკესტრის წინ სულ განაბული. ხან და ხან ახალ-გაზრდათა დაუკავებელი სიცილ-კასკასი შორს, საიდგანდაც გამოკრთოდა, მაგრამ სიმის ხმა იმათ სიცილს თვით იტაცებდა, კასკასებდა დაურიდებლად და იავ ხარხარს უმაღლ ისევ ტირილად ქანიდა. მის ხმაზედ მარო მთლად გაინაბა— „ის ჩემი გულის ხმა არის, გული ხმა მალლა ქვითინებსო“—წამოიგმინა, ვარდები ერთს წამს ჩამოიგლიჯა და მტირალ ხმებთან თითქოს საშველად განწირულივით უმაღლ გაქანდა. მიწყნარებულ ხეივნებში როგორც ნიავე ისე მიჰქროდა, მაგრამ ხალხში რომ შეერია, მოკრძალებით ნაბიჯს უკლო და ყველას, ვისაც კი წინ ეფეთებოდა, ცოტა ხნით მათ წინ ჩერდებოდა, თავიდ ფეხამდინ ათვალთერებდა და შემდეგ წყნარი დიმილით, ბოლდის მოხდით შორს ეცლებოდა. თეთრად მოსილს, ჰაეროვანი ლეჩაქი თავზედ ნისლივით დაჰქათქათებდა, ცალ ფეხზე თეთრი პატარა „ტუფლი“ ჩაეცვა, ცალხედ კი შავი დავიწყებოდა. განვლო წყნარად ერთი ხეივანი, მეორე უფრო ფეხ აკრებით გამოიარა და, შადრევანის წინ ვილაც ქალებს თვალი რომ მოჰკრა, უეცრად შესდგა, ერთს მათგანს თვალი ისარივით თვალს გაუყარა, თან უნებურად, ცალი კულული შეისწორა, „რა ლამაზია იმასა ჰგავს—“ო, წამოიგმინა და იმავე გზით დამფრთხალივით უკან გაქანდა. ხესთან მივიდა, თანაგრძნობისთვის ეამბორა, მადლობა უძღვნა,—თან ჩასჩურჩულა— „ვერ დავდგები, ის მჯობია—დავიღვეიო“ და ამ

სიტყვებით ბალის კარებს გამოსასვლელად წამს მიაშურა. ბალის კარებში სიკის ხმა მოსწვდა—თითქოს დაღლილი მას დარჩენას ევედრებოდა, მაგრამ ქალწული ცოტა ხნით შესდგა—„შენ აქ იკვნესე, ყურს გიგდებენ ეს ხეებიო“, ამით მიჰმართა დატოვებულ ხმას და ქალაქ გარედ დიდ ხევის პირად, როგორც ნიავე გამოსრიალდა. იქ, ხევის პირად ქვაზედ ჩამოჯდა, თავი მწუხარემ გვერდზედ მიდრიკა და მშვიდ მიდამოს ჩაფიქრებულმა დიდხანს უმზირა. ბოლოს წარმოსთქვა ჩუმად და წყნარად:— „ვისი ბრალია, როცა ისა მჯობს, ის ლამაზია და თვალ წარმტაცი! განა ლამაზი ყველას არ გვიყვარს?.. იქნებ მეც თვითონ მასზედ ლამაზი წინ რომ შემყროდა—ამდინ ის კიდევ დამვიწყებოდა. განა ეს გრძნობა როგორც ზღვის ტალღა ფარაო არ არის და თავისუფალი?.. რა სულელი ვარ, რისთვისა ვსტირი? განა ეს ტანჯვა, როს დრო გაივლის და გამჰვალული ეს ჩემი გული, კვლავ განკურნდება, სიცილ-კასკასად მტანჯველი გრძნობა არ შემცირდება?.. მაშ რაღად ვსტირი... რად ვიტანჯები, რა დამეპართა?!“

ამ დროს ნიავემ წამოუბერა, არე მარე რაღაც ჩურჩულით შეახმაურა და ხევის პირად ობოლი ბუჩქი თითქოს ტკივილით ააწრიპინა... მარომ შეხედა—სიბნელეში თავს აქნევდა ბუჩქი მტირალი და შეეკითხა:—შე საცოდავო, შენ რაღას სტირი! რად გევესება შურის ნაღველით გული მწუხარე; შენც ვინმე გიყვარს, არ თანაგიგრძნობს, იტანჯები განა, საბრალო? სუ! არ იტრო, არ აჩვენო ცრემლი სიმწარის, არ მოიხარო, არც ოღნავად, ეგ შენი თავი, თორემ დაგცინებს, თუ არა და შებრალებით თვით მიწასთან გაგასწორებს და მაშინ არც აქ და არც საიქიოს მოსვენებას ვეღარ ნახავ, შე უბედურო!

შენა, სალო კლდე! დაღონებით რად იცქირები? იქნებ შენც გიყვარს, შენს პირდაპირ ამოსული ნაზი ყვავილი? დასცინის, განა მშვენებით სავსე, მაგ შენსა გრძნობას და შენ კი ისევ ჩუმი მუდარით მაგას და უმზერ? რა სულელი ხარ! სადა გაქვს ქკუა? ან კი რად გინდა, შე საბრალო, მაგისი ტრფობა, როცა მოკლე აქვს მას დღეები და სურნელობა? მხოლოდ ერთხელ კი დაგიმშვენებს მაგ შენს გულ მკერდსა, მხოლოდ ერთხელ კი შეგიხუთავს სურნელობით მაგ დიად სულსა, შემდეგ მოსწყდება, მზის ჩასვლამდე, საცოდავო, განაბავს სულსა და დაგიქცნება. მერე რას იზამ? შხამზედ შხამი დაგერთვება, შე უბედურო, წუთი სოფელი გაგიმწარდება, ცეცხლად გაქცევა შენი აწმყო და წარსულიცა.

— ერთი წამისთვის მთელ სიცოცხლეს მას ვანაცვალე, ერთი წამისთვის თვით ჯოჯოხეთს დავისაკუთრებ, ოღონდ კი ჩემს გულს, ჩამობნელებულს, თუ გინდ უნებლივ, მისმა ღიმიამ შემოაშუქოს.

— რა სულელი ხარ! აღარას გეტყვი, რადგან, ნავთს მისხავ, შე უღმერთო, ცეცხლზედ მწუხარეს და ამისათვის აღარას ვისმენ, აღარც გიცქერი, დეე, იტანჯე, რა მენადვლება, ეგრე ამოგძვრეს, გაუგონარო, სული მწუხარე.

შენა, ვარსკვლავო! შენ რას ციმციმებ, რასა ბეუტავ ნამტირალევ მაგ ნაზ თვალებსა? გული გეტანჯვის, რომ ბრწყინვალე მთვარე ამოვა და თვისი შუქით ცაზედ მოგსპობს, პაწია ვარსკვლავს? უბედური ხარ, რომ უჩინველად უმაღლ ჩაქრები მრავალთა შორის და ხსენებაც კი არ დარჩება, მაგ ტანჯვის შემდეგ. ეგრე იტანჯე, ეგ ვაგლახი შენი ხვედრია; თუ კი გაუძლებ, მძლავრი იქნები, თუ არა და რაღასა ნაღვლობ? სამაგიეროდ სიკვდილისგან ჯილდოთ გვირგვინი დაგეხურება. სუ, არ იტირო, არც მე ვიტირებ, გეფიცები აღარას დროსა! ან რად ვიტირო, დეე, მიფლითოს სევდამ მწარემ ნაკუწებთ გული ტანჯული, დეე თითო წვეთი ჩემი სისხლისა შეხამისა აღმა ამიშიშხინოს, უმაღ გააქროს, მაინც არ ვსტარი და არც ვიტირებ! ვისი ბრალია რომ არ შემქმნა იმ განგებამ უსამართლომ მზედ ბრწყინვალეთა, ვ სი ბრალია როცა არა მაქვს ისეთი ძალა, რომ პირქვე დავცე ჩემი მტანჯველი, გულს გენია წაუკიდო, მწარედ დავდაგო და ვათაყვანო.

ვისი ბრალია, რომ ყველა მე მჯობს? ან კი რას ვიზა, როცა ქაობის უშნო ქილი ყვავილთა შორის ამოსული ვარ, ან რა ძნელია? ძნელი ის არის, როცა ყვავილი ქაობში ობლად ამოსულია. მაშ არ ვიტირებ! კასკასში გავცვლი ჩემ ცხარე ცრემლებს, თუ დამციინან, მე სასაცილოს, თვით მე დავციინი ჩემს ვაგლახ თავსა, მეც გავციინებ, სიცალ ხარხარით დავაყრუებ მთელ დედა მიწას; ვიცინებ მწარედ, ვიცინი, სანამ უკანასკნელად სუნთქვას შევიძლებ და შემდეგ კი.... მაგრამ რა შემდეგ?.. დეე ვიტანჯო, თუ კი ღირსი ვარ; ვისი ბრალია, როცა ეს ტანჯვა ყველა უღონოს მწარე ხვედრია. ვისი ბრალია... ვისი ბრალია?! ხა, ხა, ხა, ხა.... გაღიხარხარა ქვითინის ხმაზედ და იმ სიცილით შეშინებული თავს დაემალა—სადღაც გავარდა.

ცქვიტი.

მეგობრებს.

როცა ჰყინავს, როცა ცივა,
და შავ ბნელათ მთვარე სცურავს;
როს ფოთლები ხეებს სცვივა,
მთელ სამყაროს ნისლი ჰბურავს;

**

როცა ქოტი მწარედ ჰკვივს,
სთვლემს ზღვის ტალღა... ძილში გრგვი-
და ქიატი მზისა სხივის [ნავს
ნისლს შთაუნთქავს... აღარ ბრწყინავს;

**

როცა სევდა მწვავ ფიქრთ-კრებს
გულს ჩააქოვს... შეაქუჩებს!
ყვავი იწყობს ყვავილთ-კრეფას,
ეკანება ვარდის ტუჩებს!

**

მეგობრებო! თუ თქვენ ამ დროს,
შესახარს და სამწუხაროს,
ხმა მოგესმათ გულ საკლავი, —

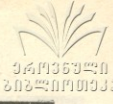
იკოდეთ, რომ ჰანგებს მწარეს
ჰგოდებს... აფრქვევს ცრემლებს ცხარეს
ჩემი სატრფო—სალოცავი!..

ი. ვრიშაშვილი.

**

რა საბრალოა, რა ცუდი,
რომ ვარდი ყვავსა ეტრფოდეს,
ეწადოს მასთან სიცოცხლე,
წადილით ვერა ძღებოდეს;
არ კი იკოდეს ბეჩავმა,
რა ძალიანა სცდებოდეს...
ნუ კი მენახოს: საჯიჯგნათ
ყვავი მაზედა ჯღებოდეს
და ვარდი მწარე ცრემლითა
კვნესოდეს, იმდღერებოდეს!

ი. მჭედლიშვილი

მელია-სერეფენია.

IV

აკურ შორს, შორს მოსჩანს, მინდვრის ბოლოზე ბარდინ-დიჭიანი ჭალა, იქაც აუარებელი ხოხობი იცის. მოიგონა იქ ხადირთბაც, ერთმა მამალმა ხოხობმა რამდენი სტანჯა და აწვალა ისა და მისი დედა.

სწორედ მასხარად აიგდო ი საქორემი.. ჯავარ ქალის ხრიკებმა ხოხობთან ვერ გასჭრა, თავადაც ოსტატი ვინმე ბრძანებულა. მის დედას კინაღამ თავის ხელოთ ეელი გამოაჭრეინა.

მთავარანი დამე იყო. ერთს უსურვასით შემოსილს მუხის ბონცვერზე მამალი ხოხობი შეიგუელეს. რაცა ხოხობს ახსენებდა ჯავარ-ქალი თხილის ტოლა ნერწყვებს ჭეღანავდა, სერეფენიასაც, რა თქმა უნდა, შირში ნერწყვი მოსდიოდა. „უნდა ვეცადო, ძლიან ვეცადო, ეგები ხელში ვიგდოთ“, ამბობდა ჯავარ-ქალი, „მაგრამ ძალიან ეშმაკია. ერთის მეტი ხოხობი ჩემ სიცოცხლეში ჯერ არ მინადირნია, თუმცა ბევრჯელა ვცდალვარ. ერთხელ ვინადირე ვარკა ხოხობი, მაგრამ ისიც გამოუცდელი იყო, თამაშობით ვაცდინე“. სწორედ ამ ღამისაკეცი იყვნენ დედა და შვილი, რომ შორი ახლას ჯერ ფრთების ბლანტუნი მოისმინდა, თან მძვინვარე ხოხობის ზრიალ-ჭრიალი. „ოჰო“, წარმოსთქვა ჯავარ-ქალმა: „ესეც ხოხობი, ვნახეთ რა იქნება. შენ, შვილიყო, ხმასაც ნუ ამოიღებ, ჭკვიანად იუავი, ნურც ავს იტყვი, ნურც კარგს. ვეცდები შე შარტოკა, რაც იქნება—იქნება. ჯავარ ქალი მიცუტქდა მუხის ძირში და გამარჯვებო, შეუძახა ხოხობს. კაშკაშა მოვარე იდგა. „ულოო“, ჩამოსძახა მადლიდან და აღმაცურად გადმოჭხელა მელას, თანაც კისერი მოხდენით ჩამოძახა. ჯავარ-ქალმა ჯერ ხოტბა, ქება-დაღება შესახა ღეჟსად:

ღამაზო, როგორ მიუვანხარ
ვით გამოიტყვის ენა?!...
შენის ეელ-ყურის ჭირიძე
ეგრე რამ დაგამშვენაო;
შენს ორგულს და მტერს
უფალმა დიდა ნუ გაუთენაო.
როგორ ვინღება ნავარდი
მადლიდგან დაბლა ფრენა!...
ვერ ვძლები შენის ცქერითა
შენ განაცვალე, შენაო...

„ოჰოო“, წარმოსთქვა ხოხობმა და გაიგისკისა.

— არ შენდობი? არა გჯერა ჩემი სიტყვები? ეუბნებოდა ჯავარ ქალი: შენ გაგიგონია მელები ხოხობის მტრები არიანო. სულ ტყუილია. განა ეგელა ერთია. მე შენ შეტკავო? შენისთანა ტურფა და ღამაზი? ვაი!

წავწედე მაშინ, წავწედე და დავიკარგო სულთ და ხორციო. შირ-იქით, მე შინდა დავხათესავდე, შვილი მოგანათვლინო, შენ კი, შე კაი კაცო, რაღასაც ეჭვიანობ. ემისმა გახდამ არ გეხუმრები“. სოქვა ჯავარ-ქალმა და თან თავზე თათი დაჭკრა სერეფენიას.

ხოხობი მხოლოდ იცინოდა, რომ საქმე გაუჭირა ბოლოს უთხრა: „წადი, რა გაეწეობა, მღვდელსა და დიაკვანს დაუძახე, მე არსად გავიქცევი. აქა ვარ. ჯავარ-ქალი ბევრს არწმუნებდა, რომ მღვდელ-დიაკვნის მოსვლა დაგვიანდებოდა, ისინი კი ერთად ჩქარა მიიბრუნდნენ, მაგრამ, არ იქნა, ვერ გასჭრა მედიანს რჩევამ და ხრიკებმა, ხოხობი მხოლოდ ცბიერად გადმოჭხელდა და წაიდუღუნებდა: „ულოო, ოჰო, ჭიმი!.. ჩემი ჯიჯია გნებავს, ქალბატონო, ვერ მოვართვით. სეზე ამბობს:ნდი, აქ მელას-ზარაკეო“.

ჯავარ-ქალი მაინც არ იშლიდა, ხან შეხტებოდა, ცხვირ წინ კუდს გაუთამაშებდა, რა არის იქნება კუდს ჩამოჭეუესო, მაგრამ აბა! ხოხობი მხოლოდ სერიოთა სტებებოდა..

კანთიადმაც მოატანა, გაჭმორდნენ ხოხობს გულდაწვევით. ცდამ მაინც და მაინც ტყულად არ ჩაუარათ: ერთი კურდღლის ბაჭია ინადირეს და საუზმეს შეაქცნენ. ეჭ, წავიდა, გაჭქრა ის დრო, დრო სანეტარო. გაჭქრა, მაგრამ სერეფენია იმ დროს მოგონებით ხომ სტებებოდა!

V

ერთი უსიამოვნება შემთხვა სერეფენიას: სემოთ აღნიშნულის ფიქრების შემდეგ სოროსკენ გასწავა, მოუნდა მამა-ზამეული ბინის ნახვა, და როგორც კი შეეფ თავი სოროში, შეგინდნ დრენა შემთხვამა; სერეფენია შეერთა და უკან დაიხია. ორმა ცუცხლივით მოხრიალე თვალებმა შეაკრთო იგი; დიდი, უღვამ-გრძელი, ცხვირ-გრძელი, კულ-ბუთქვი ხვადი მელა დაბანაკებულყოფი იმის სრასხლში. ახალი სოროს ზატრონი გაეწერა, გაგულისდა და რინანის ხმით შემთუტია სერეფენის: „ვინა ხარ, ეი, დაუკითხავად სად მოაფლამუნებ, ძმობილო?! ოჯახის ზატრონს მაინც აღარ იკითხავ, ბრიყო, უზრდელო?!“ მაგრამ როცა დაინახა სერეფენია და კარგად დააცქერდა, მეტის-მეტად მოეწონა; მოეწონა მისი ტანის მიმოხვრა,—თვალ-წარბი, კოსტა კუდი, მზინავი, მომავფორო ბეწვი, ზატარა კოსტა ფეხები. „მობრძანდით ქალო, მობრძანდით, რა გაეწეობა, თუმცა ოჯახში მჭიდრობობა; მაგრამ სტუმარი ღვთისაა, სტუმარი ჯერ როსტომელას კარებიდან არ გამოუბრუნებია“.

სერეფენიამ უკან დაიხია, სოროს კარებზე დადგა. ტანში ვრუანტელი უვლიდა, ბრახი მოუვიდა.

— მე რომ ვინაობას მკითხავ, შენ ვინდა ბრძანდები, ვაჟბატონო, ვის სხლიდან ვის ითხვო? დამეკარგე

დურად და ვნახეთ თუ შენ ღმერთი ხელს მოგიმართავს და რამე ხეირს შეუტყობი. აფხუის რესტრუმელად, რომ შენისთანეებიცა მწუხრებდნენ, დრო შამირცხვას, დრო! მშვიდობითა ბრძანდებოდეთ, ღმერთმა ხელი მოგიმართოს, გაგაბედნიეროს.. რაც გაწყენინე, განმეორებითა გთხოვ, შეპინდე, მომიტყუე. დაუკრა სერუფენიას თავი რესტრუმელად და გაემზადა წასასვლელად: „იქნება ერთმანერთი ვეღარც კი ვნახეთ, მოგვგდე სადმე თხრად, მომიგონე მაინც შენის მოხალეობის განათლებას და შენდობა შემიძინებოდა. მშვიდობითა, მშვიდობით! მიაძახე რესტრუმელად ისეთის გადაჭრადის კილოთი, თითქმის სამზღვარ გარეთ, ცხრა მთას იქით მიემგზავრებოდა...“

ვაჟა-ფშაველა.

(შემდეგი იქნება).

თეატრი.

არ იქნა და არ გვეღირსა, რომ ოდესმე გვენახა უნაკლოლო ქართული წარმოდგენა. ხან არტისტები კოჭლობენ, ხან რეჟისორი არ უვარგათ, ხან როლები არ იციან, ხან ისეთს ვისმე გამოაჭრუნებენ სცენაზედ რომ სულ მოსწამლავს შთაბეჭდილებას, ხან კიდევ ვინ იცის რა ემართებათ. სრული დეზოგრაფიანია თეატრის საქმისა რასაკვირველია ასეთს ნაყოფს გამოიღებს.

აი, წარსულ კვირას, 11 ოქტომბერს, მაგალითად, რა შთაბეჭდილება მოახდინა ჩვენზედ „ლალატის“ წარმოდგენამ: საუცხოვოდ თამაშობდნენ ზეინაბი და ოთარ-ბეგი. მეორე ხომ გამოცდილი არტისტი და მეტია იმაზედ ლაპარაკი. მხოლოდ კი ვიტყვით, მესამე მოქმედებაში რომ მან ზეინაბთან აღსარების დროს მომენტი გაატარა, არასოდეს არ გვინახავს ისე რომ გაეტარებოდა, — ისე საუცხოვოდ, მართლაც წარმტაცად. ზეინაბი კი მგონია ეს მესამედ თამაშობს ამ როლსა და უკვე დიდი პროგრესი ეტყობა. იგი ჩვენი სცენის დამამშვენებელია და ისღა დაგვრჩენია სამწუხაროდ, რომ მიდის, ობლად სტოვებს ჩვენს სცენასა.

მაგრამ ანსაბლი კი ღმერთმა შეინახოს. ჯერ დათოს უწნო თამაშმა მოგვაბეზრა თავი ყველას. ამ დალოცვილს, თავისი როლები აქვს, რომელთაც იგი გვარიანად ასრულებს, და რათ გამოდის ისეთ როლებში რომელთა აღსრულება მას არ შეუძლია.

ირაკლიც სუსტობდა ძლიერ, თუმცა წინანდელზედ უკეთ თამაშობდა; ესეც კი უნდა ვსთ-

კვათ, რომ ეს როლი ძლიერ ძნელია და არასოდეს ქართულ სცენაზედ მისი კარგად მოთამაშე არ გვინახავს.

ბესომ სწორედ კარგად დაიწყო, ნამდვილი ქართლელი გლეხის ტიპი იყო, მაგრამ ბოლოს ძლიერ უსუსტა და სიმღერა კი სულ გააფუჭა. ესეც რეჟისორის ბრალია, პირდაპირ ეტყობოდა, რომ არაუფერი არა ესწავლებია რა.

სულეიმანმა ისეთივე შთაბეჭდილება მოახდინა, როგორც წინად, — საშუალო. მას კიდევ ბევრი მუშაობა სჭირდება, სანამ ამ როლს დასძლევდეს საესეებით.

რუქაია კი უფრო თანამედროვე ევროპულ აატახტო ქალაქის საყვარელს თამაშობდა, ვიდრე გამოქნილ, აღმოსავლეთელ ვნებიანსა და ცბიერს გაიძვერა მხევალს.

კიდევ არა უშავდა რა ერთობ არტისტებს, რომ მართლაც არა ჩვეულებრივი დეზოგრაფიანია არა ყოფილიყო სცენაზედ. მესამე მოქმედებაში, საიდუმლოთა განმჟღავნების დროს, როცა ამბობდნენ აქ არავინააო, იქვე სცენაზედ პირდაპირ დადიოდნენ და დამალვას ვერ ახერხებდნენ ირაკლი და დათო; სალოცავად წასვლის დროსაც, ვინც არ უნდა ყოფილიყო ის იყო ატუზული სცენის ბოლოში. მეოთხე მოქმედებაში დარაჯებმა წასვლა ვერ მოახერხეს ოთარ-ბეგისა და ზეინაბის შემოსვლის დროს, სანამ ოთარ-ბეგმა ძალით არ გაყარა!

ამას კიდევ ზედ დაერთო თურმე კრანის მოშლა, რომლის გულისთვისაც წარმოდგენა 1/2 საათით გვიან დაიწყო.

ყოველივე ეს რასაკვირველია გულს უხდენს მსახიობებს, ახელებს მსმენელთ და უკარგავს შთაბეჭდილებას. პირდაპირ, თვალ-ნათლივ სჩანდა, რომ არა თუ რეჟისორის ხელს არავითარი მონაწილეობა არ მიეღო მსახიობთა გაწრთვანში, არამედ მგონი რეპეტიციებიც არა ყოფილა, თორემ შეუძლებელია ასეთი დაულაგებელი შესვლა-გამოსვლა მსახიობთა „ლალატში“, რომელიც ათასჯერ წარმოუდგენიათ.

გარდა ამისა ფასებიც დიდი იყო და ბევრი დაბრუნდა ამის გამო.

საჭიროა ყურადღება მიექცეს ყოველივე ამას, თორემ მალე ისევ დაცალიერდება ქართული თეატრი.

B.

ერის უფლება.

VI.

უზირველეს უფლების სოციალისტ ინტერნაციონალისტთა შეფასება მით გამოიხატა, რომ სრულიად უაღბოდ გაიკეთა თვით იდეა ინტერნაციონალიზმისა. მათ ესმოდათ ინტერნაციონალიზმი, როგორც კაცობრიობის ერთ დიდ სოციალურ სხეულად გადადგეობა. მათი რწმენით კაპიტალიზმი მთელს კაცობრიობას მოედებოდა, მოსზობდა ერთა შორის განსხვავებას, ეკონომიურად ჰომოგენურ მასსად გადაქცევდა მას და შემდეგ, როცა ეს მსოფლიო კაპიტალიზმი დააღუპებოდა თავის შინაგან წინააღმდეგობას ძალით, მის ნაგრევებზედ აღმოცენდებოდა ახალი მსოფლიო საზოგადოება, სოციალისტური, სკაცობრიო საზოგადოება. ეს იქმნებოდა განხორციელება ინტერნაციონალისა, თანამედროვე ცხოვრებაში კი მომავალი სოციალიზმის მატარებელი კლასისა, პროლეტარიატი, ეროვნებათა განურჩევლად უნდა შეკავშირებულიყო და შეექმნა საერთაშორისო, „ინტერნაციონალური“ მოძრაობა მომავალ ინტერნაციონალის განსახორციელებლად.

ეს აზრი თავიდან ბოლომდე უაღბოა, დიდი სოციალოგოური ეშაფოდაყოფა, რომელიც კრიტიკას ვერ უძლებს: მართალია კაპიტალიზმი ქვეყნებს ედება, მაგრამ არ რამეს ვამჩნევთ ერთა ცხოვრებაში; ვერ ერთი იმ მოვლენას, რომ კაპიტალიზმი სრულიად ვერა სზობს ერებს, თუ ძალით, ხმლითა და ცუცხლით არ ამსწვევია იგინი რომელიმე სახელმწიფომ. პირიქით, კაპიტალიზმის შესვლის დროს იდეიებს ეროვნული გულტერა, ერის ცხოვრება ორგანიულ მთლიანობას იღებს, და თუ განსხვავებული ერთი სხვა ერს ემსგავსება ბევრ რამეში, სამაგიეროდ მისი მთლიანი ინდივიდუალიზაცია უფრო თავდასხიხიხ ხდება. იდეიებს ეროვნული თვით შეკრება, და თუ ერთი დამონებულია — განთავისუფლებისაკენ მისწრაფის, თხოულობს თანასწორ უფლებას სხვა დიდ ერებთან ერთად. მეორე მოვლენა ის არის, რომ კაპიტალიზმის მსვლელობა არა ჰქმნის ერთ საკაცობრიო მოწესრიგებას ეკონომიურ სჯინისასაც კი; არამედ არსებობს მოწესრიგება ეროვნული, სახელმწიფოებრივი, და მხოლოდ ამ ერთა და სახელმწიფოთა ურთიერთ განწეობილებათა სფეროშია შესაძლებელი საერთაშორისო მოწესრიგება. საკაცობრიო მოწესრიგება არ არის გარეშე საერთაშორისო მოწესრიგებისა, საერთაშორისო მოწესრიგება კი არ შეიძლება გარეშე სოციალურ ინდივიდობა, ერთა და სახელმწიფოთა. ესე უფველი კი პირდაპირ ჰქონდას კაცობრიობას, როგორც ერთს სოციალურ ორგანიზმს, და ამიტომაც ინტერნაციონალი სრულიად ის არ არის, რაც სოციალისტებს ეგო-

ნათ — ერთი უნივერსალური სახელმწიფო, ან ერთი, არამედ კავშირი ერთა და სახელმწიფოთა შორის. მომავალი სოციალიზმი ვერ მოსზობს ცალკე სოციალურ ინდივიდებს, არამედ შინაგანი ორგანიზაცია ამ ინდივიდობისა შეიცვლება, ხოლო გარეგანი თავისუფალი კავშირი კიდევ უფრო განვითარებულ სოციალურ ინდივიდობა გამოიხატება მომავალ საერთაშორისო ცხოვრებითა.

მეორე დიდი შეცდომა ინტერნაციონალისტებისა ის იყო, რომ მათ უმთავრესი შემკავშირებელი ძალა საზოგადოებაში ეკონომიური ინტერესი ეგნათ. მათი აზრით ვეკლა ქვეყნის პროლეტარებს ურთიერთს შორის შეტი კავშიარი აქვს, ვიდრე ერთი ერის სხვა და სხვა კლასებს. ამიტომაც მათთვის ეროვნული მოძრაობა ერთი კლასის მოვლილ ან სასარგებლო მოვლენად მიაჩნდათ, — ბურჟუაზიულად, ან იეოდალურად. ამით სრულიად უარჰყოფდნ ისინი ერის ცხოვრების ორგანიულ სასიათს, და რასკვირველია თვით იდეებში და ეროვნულმა მოძრაობამ მთელის შეცხმეტე საუკუნის განმავლობაში გაამტყუნა მათი ასეთი შეხედულება საზოგადოებათა ცხოვრებაზედ. ეკონომიური ცხოვრება მხოლოდ ერთი ნაწილია ერის ორგანიულ ცხოვრებისა, ერის ცხოვრება მთლიანია და ორგანიული და მიუხედავად შინაგან სოციალურ წინააღმდეგობათა მისი მოწინააღმდეგე ნაწილებიც ვერანოდეს ვერ დასცილდებიან ერთმანეთს. პირიქით — თვით შინაგანი სოციალური გადაქმნაც საერთო ძალით, ან ურთი — ერთის წინააღმდეგ ბრძოლით უნდა მოახდინონ. თვითთუელი პროლეტარიატი ეკუთვნის თავის ერს, და თუ მას სოლიდარული კავშიარი აქვს ეკონომიურ ნიადაგზედ სხვა ერის პროლეტარიატთან, სამაგიეროდ მთელს ერთან ათასწიარი ისეთი ორგანიული კავშიარი აქვს, რომლის გაწვევითა რაფრით არ შეიძლება, თუ თვით ერის ორგანიზაცია არ მოსზე და არ გააბნიე ქვეყნასზედ მისი შემადგენელი ნაწილები. ამ შემთხვევაშიაც კი შეტი ნაწილი კავშიართა მანინ რჩება მათ შორის.

მართალია, ინტერნაციონალისტებმა თავიდანვე აღიარეს, რომ თვითთუელი პროლეტარიატი უნდა გადაოს სოციალური რეფოლიუციის მოხდენას თავის საკუთარ სახელმწიფოში, მართალია ერის ორგანიულ ცხოვრების ბევრ დარგში. — განმდებლობაში და ათას გვარ დაწესებულებაში ისინი ატიუურ მონაწილეობას საჭიროებას აღიარებდნენ და კიდევ იღებენ ასეთს მონაწილეობას, მაგრამ ზემოხსენებული ვაღბი იდეები მათ ნებას არ აძლევდა შემუშავებინათ ნათლად და გარკვევით თეორია ინტერნაციონალიზმისა, განესხვავრათ ერთი, აღიარებიათ ერის უფლება და ამით თავიანთ მოქმედებაში საშინელ წინააღმდეგობას არ ჰჩენებოდნენ ხოლო თითქმის ვეკლა ქვეყნასში, ვეკლავს, — მხატვრულ ერთა ცხოვრება-

შიც და მეტადვე ჩაგრულ ერთა ცხოვრებაში. რამდენჯერ დამართხიათ უფლად გულწრფელ სოციალისტ ინტერნაციონალისტებსაც კი, რომ „ნაციონალისტურად“ მოუხსთლავთ სრულიად კანონიერი მისწრაფება ერისა უკლებლის მოპოვებისადმი, თვითონ კი ამით ნამდვილ შოვინისტებად გამოხელან, რადგანაც დაუგვაგოსთ ინტერესი დიდი ერისა და ამით დიდ ერთა „ნაციონალისტებად“ გამოხელან ძალა-უჩებურად! ასე მოხდება ხოლმე უფელთვის, როცა არ არის კარგად განსაზღვრული არც ის ცნება, რომლისთვისაც იბრძვი და არც ის, რომელსაც ებრძვი. ინტერნაციონალისტებს კი არასოდეს არ განუსაზღვრავთ არც ერი, არც ნაციონალიზმი და არც ინტერნაციონალიზმი, არც უფლებებს ერისა და არც მომავალი საერთაშორისო სამართალი ისე, როგორც ეს საერთაშორისო სამართლის მეტრიკებმა შეასრულეს სახელმწიფოს შესახებ.

მხოლოდ შემდეგ მიხედვის ამ საგანს უუფადება და ახლა რამდენამე უკიდურეს ინტერნაციონალისტთა კარდა, ჰერეუს მსგავს სოციალისტთა კარდა, თითქმის ეველს დამოუკიდებელი მთავრე სოციალისტი აღიარებს ერის უფლებებს; რაც შეეხება კი ზარტიებს, ჯერ ივინი შორს არაინ ნამდვილი მეტრიკული ახვარიში გაუწიონ ამ საკითხს. აქ იქ თუ შეგზავებთ ლიტერატურაში ბრიოდე გამოკვლევა „ეროვნული საკითხის“ შესახებ, როგორც მაგალითად შმინკერის და ბტტო ბუერისა, მაგრამ იქაც ძველი შიში „შოვინიზმისა“ და „ნაციონალიზმისა“ თავს დასტრიალებს მეკვლევას, იქაც ვერ არის სწორის სამართლით განსაზღვრული ეველს ის ცნებანი, რომელნიც შეეხებიან ერსა, საერთაშორისოსა და სამართალსა.

ადვილა გასაკების ამიტომ, თუ რათ იყო ხოლმე თვით დიდ ინტერნაციონალისტთა მოქმედებანი და სალხაზაკევი აღსავსენი წინააღმდეგობითა და ბრჭოფობითა.

1847 წელს ენგელსი და მარქსი ლონდონში იყუნენ და დაესწრენ იმ მიტინგს, რომელსედაც ლახაზაკობდნენ ზოლანეთის შესახებ. ივინებდნენ ზოლანეთის 1830 წლის რეფორმაციას. თვით მარქსი, ენგელსი და ეველს ჰერეუს სოციალისტები ამ მიტინგზედ ერთმანეთს სოლიდარობას უცხაებდნენ და ეველს აღიარებდა ზოლანეთის თავისუფლებას. მარქსის აზრით ზოლანეთი ინგლისის დემოკრატიამ უნდა განთავისუფლდეს, როდესაც ჩარტისტთა გამარჯვება იქმნება გამარჯვება მთელი ჰერეუსის დემოკრატიისა და ამით ზოლანეთიც თავისუფალი გახდება. ენგელსის აზრით ზოლანეთის განთავისუფლებაში მთელი გერმანიის ხელნიც დაინტერესებულია, ამასვე ამბობდა მთელი მამინდელი „ინტერნაციონალი“, რომელიც არ დასკობდა ამ სახელით, მაგრამ რომელიც უკვე ფაქტიურად იბადებოდა. (K. Marx

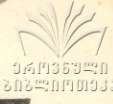
et F. Engels. Le Manifeste Communiste, traduction par Charles Andler, Appendice).

ესეა მოიგონეთ, რამდენი დავა და კამათი გამოუვლიათ გერმანიის, ავსტრიის და რუსეთის სოციალდემოკრატიებს არა თუ ზოლანეთის თავისუფლების შესახებ, არამედ ზოლანეთის ავტონომიის შესახებაც. ამ მოკლე წერილში ჩვენ ეველს ამ დავას ლიტერატურაში თუ კონგრესებზედ ვერ ჩამოვფლით, ამას მთელი წიგნი დასჭარბებოდა. მხოლოდ ფაქტია, რომ არც ერთი სოციალისტური პარტია არ აღიარებს დღეს პოლონეთის ერის სრულ უფლებას. თვით ავტონომიაც კი ბრჭოფდა და იუზუატურად არის აღიარებული. ეველი მათი ეროვნული მოძრაობა, ეველი ეროვნული სულის კვეთება, ლახაზაკი და სხვ. ბურჟუაზიულად ინათება სოციალისტთა მიერ და ის კი არ იციან, რომ ამით ხელს უწეობენ გერმანიის და რუსეთის კაცი ჭამია ნაციონალისტებსა და იმპერიალისტებს. სად არის აქ აღიარება ერის უფლებისა ისე, როგორც ეს მოეთხოვებათ ნამდვილ ინტერნაციონალისტებს?!

მოიგონეთ ბუენინის მოქმედება სლავანთა განთავისუფლებისთვის 1848 წელს, და მარქსის აღიარება ამ ვე სლავანთა წინააღმდეგ 1848—1849 წლებში, მისი დაცინვა, მისი მათდამა თითქმის ზიზდი, არა თუ მათი უფლების აღიარება. მოიგონეთ ბუენინის გალამქრება მადინის წინააღმდეგ როცა მადინი იტალიის თავისუფლებისთვის იბრძოდა, აგრეთვე იმავე მარქსის დახასიათება ებრაელებისა, რომელთა ეროვნება მარქსისთვის მხოლოდ ეკონომიური ეკონომია და სხვა არაფერი. მაგრამ იმავე მარქსი აღიარებდა ზოლანეთის თავისუფლებას და ბუენინი სლავანებისა!.. ინტისემიტისში, სლავანთაფილობა, სლავანთაფობობა, — არცერთის ამისაგან არ იყუნენ უტოლდებნი დიდი ინტერნაციონალისტები. რაც შეეხება აზიას, აქ ხომ ძველადაც და შემდეგაც საშინელი წინააღმდეგნი იყუნენ სოციალისტები აზიის „უკულტურო ერთა“ და „უკრძმის კულტურის“ დაცვის სურვილით იმართლებდნენ თავს.

მაგრამ დრონი იცვალენ. ეროვნულმა იდეამ მათ შორისაც ხახა ნიადაგი. სინამდვილემ და სამართლიანმა სამართალმა თავისი გაიტანა. სოციალისტთა შორისაც ასტუდა დავა ერის უფლების შესახებ განსაკუთრებით იმ ჰერეუსებში, სადაც ეროვნებანი უფრო ჩაგრულნი იყუნენ — ავსტრიაში, რუსეთში, გერმანიაში.

1897 წელს ავსტრიის სოციალ—დემოკრატიის მეექვსე კონგრესზედ აღიარდა ზირდაზირ განცხადება: „უკანასკნელ წლებში მუშებმა ძლიერ შეაცვალეს აზრი ინტერნაციონალიზმის შესახებ. მესამეცე წლებში ინტერნაციონალიზმი ნიშნავდა ეროვნების უარყოფას, — თითქოს აღამიანს შეუძლია უარყოფს თავისი ისტო-

რია, თავისი ეროვნული ინდივიდუალობა, თითქმის შესაძლებელი იყოს კაცობრიობის განყენებულ ცნებაში ჩაფვლა! ეს იყო მხოლოდ ძველი ბურჟუაზიული ჰუმანიზმი და კოსმოპოლიტიზმი (კურსივი ჩვენია). ახლა ავსტრიაში საკითხი ასეა დაყენებული: როგორ შეიძლება შეერთებული თანამშრომლობა და ბრძოლა, რომ ერთმა ერმა მტორე არ დასჩაგროს?“ (კურს. ჩვენია). ეს ზრობელება სოციალ-დემოკრატიამ უნდა გადასწვიტოს, ამბობს ადვოკატი. როდესაც ჩვენმა ამხანაგმა დაშინსკიმ ზარღამენტში დაიძახა, — „შე ზოლანელი ვარ და სოციალ-დემოკრატიო“, უკვლავ გაუკვირდა!

1896 წელს „Arbeiter Zeitung“-ში ზიზდაზირ იყო აღიარებული ერთი როგორც ბუნებრივი ფაქტი და ს.დ-ები ანიჭებდნენ მას უფლებას თავისუფალი განვითარებისას. — მაგრამ ეს რასაკვირველია არ არის კიდევ ერთი უფლების განსაზღვრა და აღიარება.

ავსტრიის სოციალ-დემოკრატიამ ზერნერსტორფერმა ზიზდაზირ განაცხადა, — შე გერმანელი ნაციონალისტი ვარ, მაგრამ სხვა ერთა უფლებასაც აღიარებო, ჩვენი გზა ნაციონალიზმიდან მხეცობამდე კი არ მიდის, არამედ მხეცობიდან ნაციონალიზმამდეო.

1894 წელს ნორვეგიელმა მუშებმა თავის ზოლიტიკურ ზრგრამში ნორვეგიის დამოუკიდებლობა შეიტანეს.

ფლამანდელმა დემუტატმა დესვარტმა 1898 წელს მოითხოვა ფლამანდურისა და ფრანგულ ენათა სწორ-უფლებიანობა.

ჰამბურგის კონგრესზედ 1897 წელს ფვანკუსი სოციალისტ-ინტერნაციონალისტი კი არა, ნამდვილი გერმანელი შოვინისტი აღმოჩნდა: მან განაცხადა, რომ იგი ვერ იტნობს ვერავითარ ზოლანელ ამხანაგებს გერმანიის სოციალ-დემოკრატიოში. ლიბკნეხტმა შესწორა მისი განცხადება, აღბად ფვანკუსის განცხადებას მისი აზრითაც არავითარი „საკრთაშორისო“ არა ჰქონდა რა.

ბებელმა ენერგიულად აღიარა დანელების ენის თავისუფლება ჩრდილოეთ შლეზვიგში.

კარუკი, რომელიც წინადაკრფნულ იდეას აღიარებდა წმინდა ბურჟუაზიულად, რომლისთვისაც ერთი მხოლოდ კონომიური განვითარების ნაყოფი იყო, უკვე თავის სტატეებში ავსტრიულ ერთა შესახებ (1897) აღიარებს ავსტრიის ერთა არა თუ აღმინისტრატეულს, არამედ კრფნულ ავტონომიასაც. წინადაკი იგი ზატრკერებს გაქრობასაც კი უწინასწარმეტყველებდა. (Масарикъ, философия и социологическія основы Марксизма).

ძლიერ შორს წავაივანდა უკვლავ ასეთი ფაქტების ჩამოთვლა. საშინელი იყო იდეური რეჟვა კრფნების შესახებ სოციალისტთა შორის ზემოხსენებულ მი-

ზეხთა გამო. მათი მთელი უურადდება მიქტეული იყო სოციალურ ცხოვრების მიხანგან კარდაქმნაზედ, განსაკუთრებით კონომიურ ცხოვრების კარდაქმნაზედ, და ამიტომაც სოციალისტებმა თვით მეცნიერებაშიაც ვერა შეიტანეს რა ერთი რასისა და ენის წარმოშობისა და განვითარების შესახებ. ვერ შეიგნეს და ვერ დაათვისეს კრფნული იდეა. ეს უგანსხვრელი საკითხები უფრო კარგად გამოიკვლიეს სწორედ იმ ნაციონალისტებში, რომელთაც სოციალისტები ბურჟუაზად ნათლავდნენ, როგორც მაგალითად ჩვენებმა კავლიჩეკმა და ზალანკიმ, და სხვებმა. ამ მხრით რუსეთის სოციალისტებისთანაყოვლად უვიცნი და აზრით საზუარნი მთელს დედამიწის ზურგზედ არავინ მოიზოვება. სოციალ-დემოკრატიების კრფნული ზრგრამშიც კი კრიტიკას ვერ უძლებს, არამც თუ მეცნიერულად არ უკვლევიათ არც საკანი ერისა, არც მისი იდეა, არც მისი უფლება, — არც საზოგადოდ და არც კერძოდ რუსეთში. რუსეთის კრფნული ზრგრამისეთ კაცთაგან არის შედგენილი, რომელთაც არაფერი არა გაეგებათ რა რუსეთის არც ერთის უცხო ერისა, და რა განსაკვირველია, რომ თავიანთ კონგრესებზედ რუსის სოციალ-დემოკრატიებსა და სხვებსაც ისეთი რამეები ელაზარკნათ და ეწერათ, რაცა სერიოზულ აღამიანს სიცილს მოჰგვრის. — თუმცა კი რუსეთის ერთა მიერ თავიანთ უფლებებზედ ვიერილმა ცოტათი მოსდრიკა ს.დ-ების გული და მცირე ნაბიჯი გადაადგილების ერთი უფლების აღიარებისაკენ.

ყოველ შემთხვევაში, მესამოცე წლებთან შედარებით სოციალისტურმა ინტერნაციონალიზმმა დიდი ნაბიჯი გადასდგა ერთი უფლების აღიარების მხრით. თუ წინადაკრქნი ჩვენებს ლანდავდა და მომავლდაც ხალხად ჰრაცხდა, კარუკი მათ კულტურულ ხალხად აღიარებს და აღმინისტრატეულს და კრფნულ ავტონომიას ანიჭებს. ერთობ ავსტრიის სოციალ-დემოკრატიო აღიარებს კრფნულ უფლებათა. მან იბრძოლა და იბრძვის კიდევ მათ მოსაზოვებლად. თუ წინადაკრფნული რჩოფი აღიარებდა ერთი უფლებასა და ამბობდა: „კრფნული საკითხი შეიძლება დასავლეთ კრფნის მუშებს სისულელედ მოეჩვენოს, რადგანაც არ იციან უცხოელის ბატონობის სუსხი. არ იციან რა არის, როდესაც უშლიან მათ ზნე-ჩვეულებას, არ განიციან ბატონის ამეობას, მისი კრფნული ხასიათის განსხვავებას, მის ზიზდს დაზურფობილთადმი. მაგრამ მათთვის, ვინც განიცადა ეს მონობა, ეროვნული დამოუკიდებლობა ყველა სხვა საკითხზე წინა ხდვას (კურს. ჩვენ.). გლეხი უერთდება მებატონეს საერთო სიძულელიში, ავიწყდება რა, რომ მისი თანამეამულე ისეთივე სასტიკი იქნება ბატონობის დრფს, როგორც უცხოელი. მას სძაცს უცხოელი, რადგანაც მისი ყოველისფერი ეზიზდება, მისი ლამაზაკი, მისი მიხვრა მოხვრა, მისი მამურობა დაზურფობილთადმი.

დაზერობილ ერში შრეგრესი, წინმსწავლდება. თვით შთანახეში იხმობა. უფრეთ სერბიას: იქ არ იყო სოციალური საკითხი, სანამ ოსმალთ ბატონობდა. ოსმალთ გავლენის შემდეგ კი სოციალური საკითხი შეისრე აღმოცენდა. ელანარაკეთ სოციალიზმზედ ირლანდიელს, მაშინვე გიპასუხებთ: „ჰერ ინგლისელი გავაგდოთ“. იგი სცდება, რასაკვირველია სცდება, მაგრამ ეროვნული სიძულვილი უბნელებს გონებას (კურსივი ჩვენას). ამასთანავე ისტორია მეტრამეტე სუუქნის ერთი ვრცელი მოწამიებაა პატრიოტიზმის, უცხოთ ხელიდან განთავისუფლებისათვის განცდილი. ჩვენ დღეს აღტაცებში მოგვავართ რუსეთის ხალგავზრდობას, მის თავკანწირულებას განცვიფრებით ვუფრებთ, ვგლოვთ მის ტანჯვას, მაკამ ვიცოდეთ, რომ მათი ტანჯვა არაფერია იმ ტანჯვასთან შედარებით, რომელიც განიცადეს სიღმელო საზოგადოებებმა „ხალგავზრდა უნგრეთისა“, „ხალგავზრდა პოლონეთისა“, „ხალგავზრდა იტალიისა“ განსაკუთრებით, — ს. დაც ბურჟუა და მუშა ერთად მოქმედებდნენ, ერთი იდეით გატაცებულნი, სამშობლოს განსათავისუფლებლად“. (Un siècle d'attente). მაგრამ რა, ათასჯერ არა, **ორლანდიელი არა სცდება**, ეს კროზოტიკინივ კარგად იცის, მაგრამ რა უნდა უფოს იმ უკბ იდეას ინტერნაციონალიზმისა, რომელსაც ასე მისწვევა ევროპის სოციალიზმი! მაგრამ თვით კროზოტიკინივც დიდი ნაბიჯი გადასდეს ამ სიტრქნთა დაწერის შემდეგ. ამ ორი წლის წინად, როცა ჰერვე გაიბახდა — სულ ერთია სთვანგეთში რესპუბლიკანური ფრანგული მთავრობა იქმნება თუ მონარხიული კერმანულია, — კროზოტიკინივ განაცხდა, — ს. მოცდა ორი წელი მაწევს ზურგზედ, მაგრამ თოფს ავიღებ და სთვანგეთის რესპუბლიკას დავიცავ უცხო შტრისკანია! ამისათვის მის უაღბო ინტერნაციონალიზტები აუუაყანდნენ, მაგრამ კროზოტიკინი ერთობ გულწრფელი, გონიერი და ნამდვილი ინტერნაციონალიზტია, რომ ისთვის დაეკლათ რამე ჰერვესთან შედარება ინტერნაციონალიზტებს! დღეს არსად აღარ ბატონობს ისეთი იდეა ინტერნაციონალიზმისა, როგორც შესამოცე წლებში იყო, შეიძლება გარდა რუსეთისა. დღეს საერთაშორისო სოციალისტურ კონგრესებზედ სწორ უფლებიანობით არის მოსალი ვოველი ერის პარტიის წარმომადგენელი, თუ კი რომელიმე ერის მუშათა კლასის ეროვნული თავმოყვარეობა აქვს და საკუთარ სოციალისტურ პარტიას შეადგენს და არ მიუტმანსებ. დამბნებულ ერის პარტიას, როგორც ეს ქართველებმა ჩაიღიეს. დღეს სოციალისტთა მიერ ვრცელი გამოკვლევები იწერება ერისა და მის უფლებათა შესახებ, — როგორც მაგალითად შპინგერისა (Национальная проблема) და ოტტო ბაუერისა (Национальный вопрос и Социал-демократия ¹).

მაგრამ არც ერთს სოციალისტურ პარტიას, არც ერთს მკვლევარს არ დაუსახავს ეროვნული იდეის განვითარება, როგორც სახელმწიფო იდეის საწინააღმდეგო განვითარება, — ერის სუვერენიტეტი, როგორც სამაგიერო სახელმწიფოს სუვერენიტეტისა და მომავალში კანონიერად მისი ადგილის დამჭერი. მხოლოდ ამ თვალთ-საზრისით კი შეიძლება აღიარება ერის უფლებებისა, — ნამდვილი აღიარება და რა პლატონიური და ორსტოფი. მხოლოდ ამ თვალთ-საზრისით შეიძლება გრეთვე აღიარება ერთა შორის თანასწორობისა, განურჩევლად დიდთა და პატარა ერთა, როგორც საერთაშორისო სამართლებს აღიარა თანასწორობა სახელმწიფოთა, დიდთა და პატარათა განურჩევლად სოციალისტებმა ვერ შექმნეს სწავლა ინტერნაციონალიზმისა სრულიად, და მხოლოდ სახელი აქვით ინტერნაციონალიზტებისა. და ან კი როგორ შეეძლოთ ამ სწავლის შექმნა, როცა ინტერნაციონალიზმი გულისხმობს ერსა, ამ უკანასკნელის არსება და უფლება, ერის სუვერენიტეტზედ და თანასწორობაზედ დამყარებული საერთაშორისო სამართალი კი მათი კვლევის სურბოზულ და უპირველეს საგნად არსოდეს არა უფილდა. მარტო „სოლიდარობაზედ“ ლანარაკი, მთელი ქვეყნის შრომელტართა შეერთებასთვის მოწოდება და კანონალიზმის საქვეყნოდ გადაქცევის აღნიშვნა კი სრულიად არ მოასწავებს „ინტერნაციონალიზმის“ სწავლამოდგერების შექმნას. ამ მხრით თანამედროვე სახელმწიფოთა შორისო სამართლის მეტრიება მიუწოდებლად მდღეს სდგას სოციალისტთა საერთაშორისო სწავლამოდგერებაზედ. მიუხედავად ამისა, განვიმედობთ, სოციალისტებმა წარსდგეს წინ დიდი ნაბიჯი. თუ წინად კანტიკუნტად იკვლევდნენ მეტრიები ერსა და მის უფლებას, აქვეყდნენ რა ეურადლებას საზოგადოებრივ აზრსა და თვით ერთა განთავისუფლების ოქტის დღეს სოციალისტებიც იძულებულნი არიან მშრალი კოსმოპოლიტიზმით აღარ გამოუღაყონ თავი აღარც დიდ ერთა შრომელტარებს და განსაკუთრებით აღარც ჩაგრულ ერთა მშრამელ კლასებს, იძულებულნი არიან ანგარიში გუწიონ ერთა მოძრამბას, საზოგადოებრივ აზრს, და სურბოზულად იკვლიონ ერი, მისი არსება და მისი უფლება, ურბმლისადაც შეუძლებელია შექმნა ინტერნაციონალიზმის სწავლა მოძგერებისა. ასლო მომავალში სოციალისტები, ჩვენას ოქტრით, კადვე უფრო იქნებიან იძულებულნი მთლად ერთიანად გადასინჯონ „ეროვნული“ და „საერთაშორისო“ თეორიება.

Báton.

გამომცემელი მიხ. ჯავახიშვილი.

¹) ამ წერილში ჩვენ ამ წიგნების ანალიზს არ შევუძღვებით, სხვა დროისთვის გადავდევით. ძლიერ საინტერესო კია.